

РОЗДІЛ 7

АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО І ПРОЦЕС; ФІНАНСОВЕ ПРАВО; ІНФОРМАЦІЙНЕ ПРАВО

УДК 342.922:351.746.1 (477)

АДМІНІСТРАТИВНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПОРУШЕННЯ РЕЖИМУ ДЕРЖАВНОЇ ТАЄМНИЦІ

ADMINISTRATIVE RESPONSIBILITY FOR VIOLATION OF THE REGIME STATE SECRETS REGIME

Адабаш О.В.,

*асистент кафедри адміністративного та фінансового права
Національного університету «Одеська юридична академія»*

У статті розглядається стан захищеності державної таємниці. Здійснюється характеристика підстав для притягнення до адміністративної відповідальності за порушення режиму державної таємниці. Визначаються основні напрями удосконалення, а також специфіка захисту режиму державної таємниці.

Ключові слова: секретна інформація, державна таємниця, захист державної таємниці, адміністративне правопорушення, адміністративна відповідальність.

В статье рассматривается состояние защищенности государственной тайны. Осуществляется характеристика оснований для привлечения к административной ответственности за нарушение режима государственной тайны. Определяются основные направления усовершенствования, а также специфика защиты режима государственной тайны.

Ключевые слова: секретная информация, государственная тайна, защита государственной тайны, административное правонарушение, административная ответственность.

The article considers condition of protection of state secrets. The characteristics of base for the administrative responsibility for violation of the state secret are improving. The main proposals in the direction of improvement are proceeding at the moment, as well as the specificity of security of the state secret regime.

Key words: secret information, state secret, state secret defense, administrative offense, administrative responsibility.

Постановка проблеми. Кожна держава має відомості, які є недоступними для ознайомлення широкого кола осіб, доступ до яких є обмеженим. Одним із видів такої інформації є інформація, що становить державну таємницю, яка є дуже цінною для держави та має стратегічне значення. Саме тому за втрату або розголошення такої інформації настає юридична відповідальність, одним із видів якої є адміністративна відповідальність. У науковій літературі існує багато різних підходів щодо цього питання, однак єдиної думки немає. Саме це зумовлює необхідність подальшого дослідження цієї проблематики.

Актуальність теми підтверджується, насамперед, ступенем спірності та нерозкритості теми. Сьогодні відсутні науково-теоретичні розробки питання щодо застосування адміністративної відповідальності за порушення режиму державної таємниці. Це питання має як теоретичне, так і практичне значення, оскільки воно безпосередньо пов'язано із державною безпекою нашої країни.

Стан дослідження. Серед вчених, які розглядають у своїх роботах окремі аспекти відповідальності в сфері захисту державної таємниці, можна назвати В. Баскакова, А. Благодарного, Б. Кормич, А. Марущака, Ю. Мірошника, В. Макаренка, О. Олійника, які у своїх наукових доробках досліджували окремі аспекти цього питання, їх напрацювання є теорети-

ко-методологічним підґрунтям для подальших напрацювань.

Метою статті є характеристика фактичних підстав застосування адміністративної відповідальності за порушення режиму державної таємниці, визначення шляхів її вдосконалення.

Виклад основного матеріалу. Існування, самозбереження і прогресивний розвиток України як суверенної держави залежать від здійснення цілеспрямованої політики щодо захисту її національних інтересів. Підтримка інформаційної безпеки – одна з найважливіших функцій держави. Система забезпечення інформаційної безпеки є складовою частиною забезпечення національної безпеки держави, а зберігання державної таємниці – одна з гарантій незалежності України, її недоторканності та державної безпеки. Тому її охорона є завданням загальнодержавної значимості [1, с. 101]. Охорона державної таємниці складається з комплексу організаційно-правових, інженерно-технічних, криптографічних та оперативних заходів, спрямованих на запобігання розголошенню інформації, що становить державну таємницю. Порушення законодавства України у сфері інформатизації передбачає дисциплінарну, адміністративну, цивільно-правову або кримінальну відповідальність згідно із законодавством України.

Результати аналізу судових рішень по справах про адміністративні порушення законодавства про державну таємницю свідчать, що основними причинами вчинення адміністративних порушень законодавства про державну таємницю є:

- недостатнє знання деякими особами, які мають допуск і доступ до державної таємниці, норм чинного законодавства про державну таємницю;

- нехтування деякими особами, які мають допуск і доступ до державної таємниці, нормами чинного законодавства (так, деякі керівники підприємств, установ та організацій, які провадять діяльність, пов'язану з державною таємницею, вважають, що вони не володіють інформацією, розголошення якої може завдати шкоди національній безпеці України) [2, с. 51].

Розділ VI Закону України «Про державну таємницю» містить відповідні положення у ст. 39, де за розголошення державної таємниці; втрату документів та інших матеріальних носіїв секретної інформації; недодержання встановленого законодавством порядку передачі державної таємниці іншій державі чи міжнародній організації; засекречування інформації, визначеної законодавством про державну таємницю; навмисне невіднесення до державної таємниці інформації, розголошення якої може завдати шкоди інтересам національної безпеки України, а також необґрунтоване заниження ступеня секретності або необґрунтоване розсекречування секретної інформації; безпідставне засекречування інформації; надання грифа секретності матеріальним носіям конфіденційної або іншої таємної інформації, яка не становить державної таємниці, або ненадання грифа секретності матеріальним носіям інформації, що становить державну таємницю, а також безпідставне скасування чи зниження грифа секретності матеріальних носіїв секретної інформації; порушення встановленого законодавством порядку надання допуску та доступу до державної таємниці; порушення встановленого законодавством режиму секретності та невиконання обов'язків щодо збереження державної таємниці; невжиття заходів щодо забезпечення охорони державної таємниці та незабезпеченні контролю за охороною державної таємниці; провадження діяльності, пов'язаної з державною таємницею, без одержання в установленому порядку спеціального дозволу на провадження такої діяльності, а також розміщенні державних замовлень на виконання робіт, доведенні мобілізаційних завдань, пов'язаних з державною таємницею, в державних органах, органах місцевого самоврядування, на підприємствах, в установах, організаціях, яким не надано спеціального дозволу на провадження діяльності, пов'язаної з державною таємницею; недодержанні вимог законодавства щодо забезпечення охорони державної таємниці під час здійснення міжнародного співробітництва, прийому іноземних делегацій, груп, окремих іноземців та осіб без громадянства і проведення роботи з ними; невиконання норм і вимог технічного захисту секретної інформації, внаслідок чого виникає реальна загроза порушення цілісності цієї

інформації або просочення її технічними каналами, посадові особи та громадяни несуть дисциплінарну, адміністративну та кримінальну відповідальність згідно із законом [3].

Звернувшись до законодавчого визначення адміністративного правопорушення (проступку), яким визнається протиправна, винна (умисна або необережна) дія чи бездіяльність, яка посягає на встановлені суспільні цінності (державний або громадський порядок, власність, права і свободи громадян, порядок управління і за яку встановлена адміністративна відповідальність), адміністративним правопорушенням в сфері охорони державної таємниці є дії чи бездіяльність, які посягають на встановлений порядок охорони державної таємниці, за яку законодавством передбачена адміністративна відповідальність [4, с. 45].

В теорії держави та права визначено, що елементами складу правопорушення є його об'єкт, суб'єкт, об'єктивна та суб'єктивна сторона. Слід наголосити, що об'єктом правопорушення можуть бути тільки суспільні відносини, що охороняються нормами права, а матеріальні предмети і духовні блага можуть виступати як предмет правопорушення, тобто об'єкт правопорушення – це ті суспільні відносини, які охороняються нормами права і на які посягає дане правопорушення.

Розрізняють загальний, родовий і безпосередній види об'єктів правопорушення. Загальний об'єкт правопорушення – це суспільні відносини, які охороняються правом і яким правопорушення завдає шкоди. Коло таких суспільних відносин буде у кожному випадку різне і залежно від нього утворюється певний вид правопорушення [5, с. 437]. У нашому випадку загальним об'єктом можна визначити національну безпеку; родовий об'єкт становлять адміністративно-правові засоби забезпечення державної безпеки, а безпосереднім об'єктом є встановлений чинним законодавством України порядок охорони державної таємниці. Конкретні об'єкти, посягання, які роблять діяння адміністративним правопорушенням, визначені ст. 212-2 Особливої частини Кодексу України про адміністративні правопорушення (далі – КУпАП України) [6]. Таким об'єктом є державна таємниця. Державна таємниця – це інформація, певні відомості, несанкціонований доступ до яких може заподіяти шкоду інтересам держави. У Законі України «Про державну таємницю» визначено, що «державна таємниця – вид таємної інформації, що охоплює відомості у сфері оборони, економіки, науки і техніки, зовнішніх відносин, державної безпеки та охорони правопорядку, розголошення яких може завдати шкоди національній безпеці України, які визнані у порядку, встановленому цим Законом, державною таємницею і підлягають охороні державною» [3]. Державна таємниця характеризується такими ознаками: 1) це дуже важлива інформація; 2) її розголошення може завдати шкоди державним інтересам; 3) перелік інформації, що може бути віднесеним до державної таємниці, закріплюється законом; 4) вона охороняється засобами адміністративної і кримінальної відповідальності; 5) для її охорони створе-

ний спеціальний адміністративно-правовий режим – режим таємності [7, с. 437].

Об'єктивна сторона правопорушення – «це його зовнішня сторона, яку складають протиправні діяння (дія чи бездіяльність), викликані ним у суспільстві небезпечні шкідливі наслідки і причинний зв'язок між діянням і його наслідками» [8, с. 37]. Як і інші елементи складу правопорушення, об'єктивна сторона чітко закріплена в законі. Ознаки об'єктивної сторони правопорушення: дія чи бездіяльність; суспільно небезпечні наслідки; причинний зв'язок між ними; місце, час, спосіб, знаряддя, обставини скоєння правопорушення.

Дія – це активна поведінка людини, яка усвідомлює свої вчинки і здатна керувати ними, охоплює не тільки рухові процеси тіла самої людини, а й процеси, що керуються людиною, у свою чергу бездіяльність – пасивна поведінка людини, яка проявилася в невиконанні особою тих дій, які вона повинна і могла в даній ситуації здійснити, наприклад, ненадання лікарем допомоги хворому. Думки, переконання, наскільки б вони не засуджувались морально, не є правопорушенням, оскільки вони не є діянням.

Наслідком правопорушення називають збиток, шкоду, яку наносить діяння об'єкту правопорушення. Причинний зв'язок між протиправним діянням та суспільно шкідливими наслідками має місце тоді, коли ці наслідки об'єктивно походять від даної дії чи бездіяльності. Причинний зв'язок існує тоді, коли, по-перше, причина (діяння) у часі передуює наслідкам, по-друге, причина повинна ці наслідки викликати, по-третє, без цієї самої причини (без цього діяння) конкретні наслідки не настали б. Кожне правопорушення здійснюється у певному місці чи декількох місцях, в певний проміжок часу, за певних обставин, в той чи інший спосіб, тими чи іншими засобами. Всі ці ознаки є складовими частинами об'єктивної сторони складу правопорушення.

В диспозиції ст. 212-2 КУпАП України визначені наступні склади порушення законодавства про державну таємницю: 1) недодержання встановленого законодавством порядку передачі державної таємниці іншій державі чи міжнародній організації; 2) засекречування інформації; 3) безпідставне засекречування інформації; 4) надання грифа секретності матеріальним носіям конфіденційної або іншої таємної інформації, яка не становить державної таємниці, або ненадання грифа секретності матеріальним носіям інформації, що становить державну таємницю, а також безпідставне скасування чи зниження грифа секретності матеріальних носіїв секретної інформації; 5) порушення встановленого законодавством порядку надання допуску та доступу до державної таємниці; 6) невжиття заходів щодо забезпечення охорони державної таємниці та незабезпечення контролю за охороною державної таємниці; 7) провадження діяльності, пов'язаної з державною таємницею, без отримання в установленому порядку спеціального дозволу на провадження такої діяльності, а також розміщення державних замовлень на виконання робіт, доведення мобілізаційних завдань,

пов'язаних з державною таємницею, в органах державної влади, органах місцевого самоврядування, на підприємствах, в установах, організаціях, яким не надано спеціального дозволу на провадження діяльності, пов'язаної з державною таємницею; 8) недодержання вимог законодавства щодо забезпечення охорони державної таємниці під час здійснення міжнародного співробітництва, прийому іноземних делегацій, груп, окремих іноземців та осіб без громадянства та проведення роботи з ними; 9) невиконання норм і вимог криптографічного та технічного захисту секретної інформації, внаслідок чого виникає реальна загроза порушення її конфіденційності, цілісності і доступності [6].

За особливостями конструкції склад правопорушення, передбаченого вказаною статтею належить до бланкетних, і тому є доцільним ці склади розглянути детальніше.

Недодержання встановленого законодавством порядку передачі державної таємниці іншій державі чи міжнародній організації (п. 1 ст. 212-2КУпАП України) означає, що секретна інформація до скасування рішення про віднесення її до державної таємниці та матеріальні носії такої інформації до їх розсекречування можуть бути передані іноземній державі чи міжнародній організації лише на підставі міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, або письмовим мотивованим розпорядженням Президента України з урахуванням обов'язкового забезпечення національної безпеки України на підставі пропозицій Ради національної безпеки і оборони України. Указами Президента та постановами Кабінету Міністрів встановлено конкретний порядок передачі секретної інформації.

Засекречування інформації, яке включає інформацію про стан довкілля, про якість харчових продуктів і предметів побуту; про аварії, катастрофи, небезпечні природні явища та інші надзвичайні події, які сталися або можуть статися, загрожуючи безпеці громадян; про стан здоров'я населення, його життєвий рівень, включаючи харчування, одяг, житло, медичне обслуговування та соціальне забезпечення, а також про соціально-демографічні показники, стан правопорядку, освіти та культури населення; про факти порушень прав і свобод людини та громадянина; про незаконні дії органів державної влади, органів місцевого самоврядування та їх посадових осіб; іншої інформації, яка відповідно до законів та міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, не може бути засекречена (п. 2 ст. 212-2 КУпАП України), – є адміністративним проступком. В законодавстві про державну таємницю встановлено, що засекречування матеріальних носіїв інформації здійснюється шляхом надання відповідному документу, виробу або іншому матеріальному носію інформації грифа секретності. На відміну від віднесення інформації до державної таємниці, яке реалізується державними експертами з питань таємниць, засекречування здійснюється певними посадовими особами. Їх перелік затверджуєть-

ся керівником органу державної влади або органу місцевого самоврядування, підприємства, установи, організації, діяльність яких пов'язана з державною таємницею [9, с. 473].

Вимоги режиму таємності є постійним і загальнодержавним, обов'язковими для виконання на території України та за її межами органами державної влади і місцевого самоврядування, підприємствами, установами й організаціями незалежно від їх організаційно-правової форми і форми власності, посадовими особами і громадянами України, що взяли на себе зобов'язання, або зобов'язаними за своїм статусом виконувати вимоги законодавства про державну таємницю.

Безпідставне засекречування інформації (п. 3 ст. 212-2 КУпАП України). Безпідставним засекречуванням інформації вважаються дії посадових осіб, які надають гриф секретності матеріальним носіям інформації, що не відповідають перелікам Зводу відомостей, що становлять державну таємницю (далі – ЗВДТ). Порядок віднесення інформації до державної таємниці представляє собою процедуру прийняття (державним експертом з питань таємниць) рішення про віднесення категорії або окремих відомостей до державної таємниці із встановленням ступеня їх секретності шляхом обґрунтування та визначення можливої шкоди національній безпеці України в разі їх розголошення, включенням згаданої інформації до ЗВДТ, та з опублікуванням цього Зводу і змін до нього.

Пункт 4 ст. 212-2 КУпАП України містить значний перелік порушень законодавства про державну таємницю, пов'язаних з наданням грифа секретності певній інформації. Скористаємося для зручності умовним поділом ознак правопорушення, передбаченого п. 4 ст. 212-2, запропонованим В. Макаренко:

1) надання грифа секретності матеріальним носіям конфіденційної або іншої секретної інформації, яка не становить державної таємниці. Вважаю, ці дії можна було б також кваліфікувати як безпідставне засекречування інформації. На відміну від п. 3 ст. 212-2 в даному разі засекречується інформація з обмеженим доступом, проте вона не становить державної таємниці відповідно до ЗВДТ;

2) ненадання грифа секретності матеріальним носіям інформації, які становлять державну таємницю. В даному разі конкретна посадова особа не виконала цей обов'язок;

3) безпідставне скасування чи зниження грифа секретності матеріальних носіїв секретної інформації [10, с. 114].

Таким чином, у випадку, коли скасування чи зниження грифа секретності матеріальних носіїв інформації відбувається без відповідного рішення (про скасування чи зниження грифа секретності) державного експерта з питань таємниць, слід вести мову про наявність правопорушення, передбаченого п. 4 ст. 212-2 КУпАП України.

В п. 5 ст. 212-2 КУпАП України визначено порушення встановленого законодавством порядку надання допуску та доступу до державної таємниці.

Даний порядок встановлено ст. 22-29 Закону «Про державну таємницю» та Положенням про порядок надання, скасування та переоформлення допуску громадян України до державної таємниці, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 30 липня 1996 р. Такими правопорушеннями є, зокрема, надання допуску особі до державної таємниці без належної перевірки, без отримання від особи письмового зобов'язання щодо збереження державної таємниці та письмової згоди на встановлені законом у зв'язку з цим обмеження; неприйняття рішення про переоформлення чи скасування допуску за наявності підстав, передбачених Положенням та ін.

Невжиття заходів до забезпечення охорони державної таємниці та незабезпечення контролю за охороною державної таємниці є адміністративним правопорушенням відповідно до п. 6 ст. 212-2 КУпАП України. Забезпечення охорони державної таємниці в органах державної влади, органах місцевого самоврядування, на підприємствах, в установах і організаціях, діяльність яких пов'язана з державною таємницею, покладається на керівників зазначених органів, підприємств, установ і організацій. В органах державної влади, органах місцевого самоврядування, на підприємствах, в установах і організаціях із значним обсягом робіт, пов'язаних з державною таємницею, запроваджується посада заступника керівника з питань режиму, на якого покладаються обов'язки та права керівника режимно-секретного органу. У випадку, коли обсяг робіт, пов'язаних з державною таємницею, є незначним, а штатним розкладом не передбачено створення режимно-секретного органу, облік і зберігання секретних документів, а також заходи щодо забезпечення режиму секретності здійснюються особисто їх керівниками або спеціально призначеним наказом працівником після створення умов, що забезпечують режим секретності. На них поширюються обов'язки та права працівників режимно-секретного органу. Створення, реорганізація чи ліквідація РСО без погодження із Службою безпеки України; невжиття заходів до охорони державної таємниці є правопорушенням.

Пункт 7 ст. 212-2 КУпАП України – провадження діяльності, пов'язаної з державною таємницею, без отримання у встановленому порядку спеціального дозволу на її провадження, а також розміщення державних замовлень на виконання робіт, доведення мобілізаційних завдань, пов'язаних з державною таємницею, в органах державної влади, органах місцевого самоврядування, на підприємствах, в установах, організаціях, яким не надано спеціального дозволу на провадження діяльності, пов'язаної з державною таємницею.

Недодержання вимог законодавства – відповідної Інструкції, яка затверджується постановою Кабінету Міністрів України, має гриф обмеження доступу щодо забезпечення охорони державної таємниці під час здійснення міжнародного співробітництва, прийому іноземних делегацій, груп, окремих іноземців та осіб без громадянства та проведення роботи з ними, – як правопорушення визначено у п. 8 ст. 212-2 КУпАП

України. Вкрай доцільною і справедливою видається позиція науковців, згідно з якою доцільно об'єднати п. 1 даної статті (яким передбачена відповідальність за недодержання встановленого законодавством порядку передачі державної таємниці іншій державі чи міжнародній організації) та п. 8 [10, с. 68].

Пунктом 9 ст. 212-2 КУпАП України передбачено таке порушення норм законодавства про державну таємницю, як невиконання норм і вимог технічного захисту секретної інформації, внаслідок чого виникає реальна загроза порушення цілісності цієї інформації або просочування її технічними каналами.

Звертаючись до характеристики такого елементу адміністративного проступку, як його суб'єкт, слід зазначити, що чинне адміністративне законодавство не дає узагальненого його визначення і такого терміну не вживає. Аналіз відповідних статей КУпАП дозволяє зробити висновок, що ним є осудна особа, яка досягла певного віку і вчинила описаний у законі склад адміністративного проступку. Таким чином, суб'єктом адміністративного правопорушення є той, хто його вчинив. Суб'єкт порушення законодавства про державну таємницю є спеціальним, тобто має не тільки ознаки загального суб'єкта, а й інші, які свідчать про особливість його правового становища. Спеціальними ознаками визнаються такі, що вказують на особливості правового становища суб'єктів, дозволяють диференціювати відповідальність різних категорій осіб, забезпечуючи тим самим справедливу правову оцінку вчиненого діяння. За нормами ст. 212-2 КУпАП України це особи, яким надано допуск та доступ до державної таємниці в установленому законом порядку. Вони підлягають адміністративній відповідальності за правопорушення, пов'язані з недодержанням вимог, встановлених законодавством в сфері охорони державної таємниці, виконання яких входить до їх посадових обов'язків.

Суб'єктивна сторона адміністративного правопорушення полягає у психічному ставленні суб'єкта до вчиненого антигромадського діяння. Основною

ознакою, ядром суб'єктивної сторони складу є вина. Встановлення вини – головне завдання аналізу суб'єктивної сторони адміністративного правопорушення [12, с. 76].

Адміністративні правопорушення в галузі законодавства про державну таємницю тягнуть накладення штрафу на громадян від одного до трьох неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, на посадових осіб – від трьох до десяти неоподатковуваних мінімумів. Повторне протягом року вчинення порушення, за яке особу вже було піддано адміністративному стягненню, тягне накладення штрафу на громадян від трьох до восьми неоподатковуваних мінімумів і на посадових осіб – від п'яти до п'ятнадцяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. Зважаючи на серйозність і важливість правопорушень, передбачених ст. 212-2 КУпАП України, необхідно розширити спектр адміністративних стягнень, – пропонує В. Баскаков. Так, доцільно передбачити в санкції ст. 212-2 КУпАП такі стягнення, як громадські роботи, виправні роботи, адміністративний арешт. Також конструктивно вбачається необхідність посилення санкції за вчення правопорушення, передбаченого ст. 212-2 КУпАП, у військовий час або військовій обстановці [3].

Особливістю провадження щодо даних злочинів є та обставина, що право складати протоколи про адміністративне правопорушення законодавства про державну таємницю мають уповноважені посадові особи Служби безпеки України (ст. 255 КУпАП). Складаються вони згідно зі ст. 256 КУпАП.

Висновки. Отже, адміністративна відповідальність є заходом, спрямованим на запобігання правопорушенням в сфері охорони державної таємниці. Серед основних проблем, що негативно впливають на стан адміністративно-правового захисту державної таємниці, заслуговують на увагу соціально-економічні, кадрові, організаційні тощо. Саме їх попередженню має приділятися увага уповноважених органів та посадових осіб.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Олійник О. Захист інформації в умовах інформаційного суспільства / О. Олійник // Право України. – 2005. – № 10. – С. 100–103.
2. Благодарний А.М. Адміністративна відповідальність за порушення законодавства про державну таємницю : дис. ... канд. юрид. наук / спец. 12.00.07 / А.М. Благодарний. – К., 2006. – 200 с.
3. Про державну таємницю : Закон України від 21.04.1999 // ВВР. – 1999. – № 41. – Ст. 224.
4. Колпаков В. Адміністративне правопорушення (проступок): поняття і співвідношення з іншими деліктами / В. Колпаков // Підприємництво господарство і право. – 2003. – № 7. – С. 44–46.
5. Адміністративне право України : академічний курс / за ред. В. Авер'янова. – К., 2004. – 592 с.
6. Кодекс України про адміністративні правопорушення [Електронний ресурс]. – Режим доступу : //http:zakon.rada.gov.ua.
7. Інформаційне законодавство України : наук.-практ. коментар / за ред. Ю. Шемшученко, І. Чижа. – К. : ТОВ Юридична думка, 2006. – 232 с.
8. Лук'янець Д. Інститут адміністративної відповідальності: проблеми розвитку / Д. Лук'янець. – К., 2001. – 326 с.
9. Научно-практический комментарий Кодекса Украины об административных правонарушениях / под ред. А. Васильева. – Х., 2002. – 863 с.
10. Макаренко В. Адміністративна відповідальність за порушення законодавства про державну таємницю / В. Макаренко // Право України. – 2001. – № 2. – С. 114–118.
11. Баскаков В. Адміністративно-правовий режим захисту державної таємниці / В. Баскаков // Підприємництво, господарство і право. – 2012. – № 2. – С. 66–68.
12. Колпаков В. Адміністративний проступок: критерії, визначення / В. Колпаков // Прокуратура. Людина. Держава. – 2005. – № 5. – С. 76.